

In ieder kind schuilt een architect

In de architectuur zijn kinderen zelden of nooit de opdrachtgever. Toch kunnen architecten veel van kinderen leren. Scholen, speeltuinen en ziekenhuizen worden leuker als de architect in het kind en het kind in de architect de ruimte krijgen.

Wie kleine kinderen heeft, moet op zeker moment aan de rage geloven. Aan het ontbijt, tijdens het aankleden, bij het naar school gaan, bij het tv kijken of bij het slapen gaan: er is een Bob de Bouwer voor ieder moment. Voor je het weet maakt hij deel uit van het gezin en neurie je ongemerkt de tune van het tv-programma mee. De populariteit van deze nieuwe held is niet verrassend. Kinderen hebben een natuurlijke interesse voor bouwen. Wie heeft er niet met lego en meccano gespeeld, een wigwam opgezet of een hut gebouwd? Soms met materialen die ervoor gemaakt zijn, maar veel vaker met alles wat toevallig voorhanden is. Eigenlijk schuilt er in ieder kind een architect.

Het omgekeerde is ook waar, er schuilt in iedere architect een kind. Kinderen stoppen nog niet alles direct in een hokje. Ze spelen met betekenis: het kan nog alle kanten op en zo van alles worden. Architecten proberen de onbevangen blik waarmee kinderen van nature naar hun omgeving kijken, op een volwassen manier in te zetten. Een architect analyseert de verschillende activiteiten van mensen en ontwerpt er passende omgevingen voor. Hij geeft vorm aan de plaatsen waar mensen wonen, naar school gaan, werken, sporten, uitgaan en zich verplaatsen. Een architect luistert goed naar de wensen van de opdrachtgever en vertaalt deze verlangens naar een ruimtelijke vorm.

In de architectuur is het kind zelden of nooit de opdrachtgever. **Ouders, docenten, schooldirecties, ziekenhuisdirecteuren en speeltuinbeheerders vertellen architecten wat er zich moet afspelen op de plekken waar kinderen komen.** Hoe is de relatie tussen kinderen en architecten? Beïnvloeden ze elkaar, of leven ze in twee gescheiden werelden en hebben ze niets met elkaar te maken? Het schoolvoorbeeld voor de traditionele verhouding tussen architect en kind is het ontwerp van een onderwijsgebouw. De ontwikkeling vanaf de achttiende eeuw tot nu is een illustratie van het denken over Wat Goed Is Voor Het Kind.

Juffrouw Beulstronk Tot ver in de achttiende eeuw was er nauwelijks sprake van onderwijs of het begrip 'kind'. Kinderen waren kleine volwassenen die zo snel mogelijk in de voetsporen van de ouders stapten en in het arbeidsproces werden ingezet. De lagere school was een ruimte waar alle leerlingen door elkaar heen zaten. De jongste kinderen kregen af en toe gezamenlijk leesles, de overigen werden een

**Ouders, docenten,
schooldirecties,
ziekenhuisdirecteuren
en speeltuinbeheerders
vertellen architecten
wat er zich moet af-
spelen op de plekken
waar kinderen komen**

voor een bij de schoolmeester geroepen. Hij gaf ze een korte instructie en zette ze aan het werk: uit het hoofd leren en nadoen wat de meester had voorgedaan.

De komst van Napoleon in 1795 bracht Nederland, naast een krachtige eenheidsstaat, het geloof in vooruitgang. De betekenis van opvoeding en onderwijs resulteerde in 1801 in de eerste Wet op het Lager Onderwijs. Nieuw was dat de ontwikkeling van intelligentie centraal stond. De meester moest de leerstof niet meer voordoen, maar verklaren.

De school was het eerste gebouw waar de overheid regels voor opstelde. De leerlingen moesten vanaf hun plaats de meester kunnen horen en zien en voldoende zicht hebben op het bord en de leermiddelen. Hoe kwam er voldoende licht in de klas, hoe kon er worden geventileerd zonder hinderlijke tocht, waar moest de kachel staan en waar de brandstof, en waar kwamen de toiletten? Goede oplossingen werden door schoolopzieners over heel Nederland verspreid. In de loop der tijd kwam er ook aandacht voor bestrate schoolterreinen en speelplaatsen.

De bevolking groeide snel in de negentiende eeuw. Hygiëne was belangrijk. Een goede school bracht de kinderen orde en netheid bij. Kunstmatige ventilatie moest ervoor zorgen dat de lucht in de lokalen om de twee uur verversd werd. Klassen werden zo mogelijk op het oosten georiënteerd: zo genoten de leerlingen van de 'verkwikkende' ochtendzon en werd de hitte in de middag vermeden. In 1901 was de leerplicht een feit en was leren niet langer een luxe maar een must. Dat deze wet niet alleen zegeningen bracht, blijkt uit de collectieve herinnering aan docenten als juffrouw Beulstronk oftewel miss Trunchbull van Roald Dahl.

In de twintigste eeuw ontwikkelde de school zich tot de aangewezen plek om kinderen een eerste begrip van schoonheid en harmonie bij te brengen. Dit moest ook zichtbaar worden in de gebouwen zelf. **Onderwijsvernieuwingen als de openluchtscholen, het montessori- en daltononderwijs en de vrije school inspireerden tot nieuwe bouwtypen.** Architecten als Duiker en Dudok bouwden opvallende scholen. De Tweede Wereldoorlog bracht deze ontwikkeling tijdelijk tot stilstand. Na 1945 werd Nederland vol gezet met noodscholen. Rationalisatie en seriebouw deden hun intrede. In kleinere steden en dorpen, waar vaak iets meer geld aan de school te besteden was, werd geëxperimenteerd met gebouwen die recht deden aan nieuwe onderwijskundige inzichten die het gevolg waren van maatschappelijke ontwikkelingen in de jaren zestig en zeventig. Het kind werd een individu en kwam hoe langer hoe meer zelf centraal te staan. Ook in de architectuur.

Basketbalveld op het dak En hoe is de situatie nu? Op dit moment volgen ruim 1,6 miljoen leerlingen primair onderwijs. Dit betekent dat één op de tien Nederlanders naar de basisschool gaat. De school vervult steeds meer taken op het gebied van opvoeding en zorg. Taken die in het oorspronkelijke ontwerp van de school nog geen rol speelden. Kinderen eten vaker op school en dat vergt ruimte en faciliteiten, evenals de naschoolse opvang. Ouders worden regelmatig geïnformeerd over de activiteiten van hun kinderen, en hoe ze hier thuis op kunnen aansluiten. Dat vraagt om bijvoorbeeld spreekkamers.

Onderwijsvernieuwingen als de openluchtscholen, het montessori- en daltononderwijs en de vrije school inspireerden tot nieuwe bouwtypen

Scholen gaan creatief om met ruimtegebrek, maar op een zeker moment is uitbreiding onontkoombaar. Wat doet een school dan? Een goedkope oplossing is het noodlokaal. De Internationale Bouwtentoonstelling WIMBY in Hoogvliet wilde verder reiken dan de bekende container en nodigde drie architectenbureaus uit alternatieve noodgebouwen te ontwerpen, de zogeheten Schoolparasites.

Diverse prijzen stimuleren architecten om aandacht te besteden aan kinderen als gebruikers van de gebouwen die zij ontwerpen. Het ministerie van OCenW organiseert tweejaarlijks de Scholenbouwprijs. De prijs is een stimulans voor scholenbouw in het algemeen en professioneel opdrachtgeverschap in het bijzonder. De visie van de opdrachtgever blijkt in de praktijk van groot belang voor een goed gebouw. Het thema van de editie 2000-2002 was de vernieuwende leeromgeving. Winnaar is de Openbare Daltonschool De Vijver in Den Haag naar het ontwerp van Marlies Roemer. School-tv besteedde er aandacht aan. Kinderen die op deze school zitten, werden ondervraagd over hoe de school bevalt. Eyecatcher bleek het basketbalveld op het dak van het gebouw – opvallend, mooi en heel belangrijk volgens de leerlingen: niemand anders heeft het. Qua kleurgebruik (vooral in het interieur) bleken de kinderen een stuk behoudender dan de architect. Het advies van Marlies Roemer aan de kinderen was om vooral snel de verfkwest te pakken. Deze reportage vormde het startpunt voor de Kinderarchitectuurprijs, een initiatief van de Stichting Bouwen in de Beurs. De prijs is in het leven geroepen om kinderen zelf de mogelijkheid te geven een oordeel over gebouwen te vellen. Via de site www.arki.nu kunnen kinderen hun stem uitbrengen. De site biedt meer mogelijkheden: kinderen kunnen hun eigen gebouw ontwerpen, de architectuurgeschiedenis bestuderen, het binnen-en-buitenmemoryspel spelen en krijgen allerlei tips voor het maken van een werkstuk.

Een speciale prijsvraag in dit verband is de Jonge Architectenprijsvraag 2003. De opdracht is een ontwerp te maken voor Ronald McDonald VU Kinderstad, een plek om patiëntjes even te laten vergeten dat ze ziek zijn. De kinderstad komt als alles goed gaat op de negende verdieping van het Medisch Centrum van de VU in Amsterdam, direct naast de nieuwe kinderkliniek. In de plannen is ruimte voor een infotheek, zodat kinderen kunnen internetten en lezen. In het spelershome van Ajax kunnen ze tafelvoetballen en komt af en toe een van de godenzonen op bezoek. In het spottersnest volgen de kinderen de bewegingen van het vliegverkeer rond Schiphol op de voet, desgewenst met bijbehorende radargegevens. **In het theater treden clowns op en kinderen kunnen via de webcam de apenstreken van de chimpansees in Artis volgen.** Wie te ziek is voor al deze bedrijvigheid, kan zich terugtrekken in een ruimte waar het geluid van de oceaan te horen is. De kinderstad is in eerste instantie bedoeld voor de patiënten van de kliniek. Het is voor hun ontwikkeling en herstel belangrijk dat ze een ruimte hebben waar ze niet als patiënt behandeld worden. Contact met andere kinderen is essentieel voor het welslagen van dit plan. Daarom is Kinderstad niet alleen voor de patiënten van de kinderkliniek. Levendigheid krijgt de stad door kinderen die voor een dagbehandeling komen en kinderen die iemand in het ziekenhuis komen bezoeken. Zo krijgt het ziekenhuis een plek waar jonge patiënten even gewoon kind kunnen zijn.

Diverse prijzen stimuleren architecten om aandacht te besteden aan kinderen als gebruikers van de gebouwen die zij ontwerpen

In het theater van Ronald McDonald VU Kinderstad treden clowns op en kinderen kunnen via de webcam de apenstreken van de chimpansees in Artis volgen

Op rubberen tegels vallen kinderen wel, maar ze bloeden niet en het doet nauwelijks zeer. Hoe leert een kind zo grenzen te verkennen?

Het zijn met name de restruimten die de fantasie prikkelen. De kelder staat voor alles wat eng is, en de zolder voor onafhankelijkheid en vrijheid

Speeltuinen met gevaar Behalve scholen en ziekenhuizen ontwerpen architecten ook speelplaatsen. Een overzicht van de visies van architecten op speelplaatsen was vorig jaar te zien in het Amsterdamse Stedelijk Museum. Speeltuinen vormen oasen in de stad waar met name de allerkleinsten zich uit kunnen leven. Ook overdekte varianten zijn in opmars: van ballenbak tot TunFun. Kinderen spelen overal met evenveel plezier, dus waarom zou je een architect vragen een ontwerp te maken? Het zijn de ouders die de gevaren zien van stad en land en vragen om veiligheid en bescherming. Begrijpelijk, maar ook in rubberen tegels schuilt gevaar. Spelen is leren met vallen en opstaan. **En op rubberen tegels vallen kinderen wel, maar ze bloeden niet en het doet nauwelijks zeer. Hoe leert een kind zo grenzen te verkennen?**

Het kan ook anders, zo leert het ontwerp voor een speeltuin op Heijlplaat. Hier krijgt gevaar juist een plek. Heijlplaat is een tuindorp in Rotterdam, ingeklemd tussen havens en omringd door containers, pijpen en buizen. Ideaal speelterrein dus. Helaas waren dat nou net de zaken waar een hek omheen stond en waar kinderen niet geacht werden te spelen. Het idee achter het ontwerp voor de speeltuin was die wereld juist binnen te halen. Opvallend is dat ‘onveilige’ materialen kinderen stimuleren zelf op te letten. De speeltuin is ontstaan tijdens een ‘workshop’. Architect Ton Venhoeven verzamelde een groep internationale architectuurstudenten, liet ze intensief met Heijlplaat kennismaken en nam ze vervolgens een week mee aan boord van een schip om heel geconcentreerd te ontwerpen. Uitgangspunt was terug te gaan naar wat ze zelf leuk vonden als kind. De eigen ‘wonderjaren’ van de deelnemers werden geanalyseerd. Welke jeugdervaring stond in hun geheugen gegrift? Dat bleek niet zozeer het speelgoed te zijn, maar het gevoel door de rietkragen te lopen. De speeltuin stimuleert de kinderen een beroep te doen op al hun zintuigen.

Nog leuker wordt het wanneer architecten en kinderen gaan samenwerken. Marco Vermeulen en Theo Hauben van het Rotterdamse architectenbureau Urban Affairs bundelden de krachten met leerlingen van de montessorischolen in Nijmegen. Dit project maakte deel uit van de manifestatie ‘Kind en Kunst IV: de hemel een dak’ en was geheel gericht op kind en architectuur. Op school waren de kinderen zelf begonnen met het tekenen van hun droomhuis. Een stapel tekeningen werd in Rotterdam bezorgd. In eerste instantie bleven de architecten tamelijk onverschillig, tot ze beter keken en een nieuwe wereld ontdekten. Ruimten hebben voor kinderen een andere lading. **Het zijn met name de restruimten die de fantasie prikkelen. De kelder staat voor alles wat eng is, en de zolder voor onafhankelijkheid en vrijheid.** Deze informele ruimten spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van kinderen – daar wordt geëxperimenteerd met wat mag en niet mag. De kelder wordt getekend als kazemat – een gangenstelsel dat alles herbergt waar je bang voor bent. De tekeningen vormen bijna een plattegrond van het onderbewuste. Kinderen vinden in hun droomhuis ook een plek voor alles wat onder de noemer ‘thuis’ valt. De speeltuin, de school en het paard dat tweehonderd meter verderop in de wei staat – alles wordt in het huis getekend. Opvallend zijn ook de trappen – die vormen geen

verbinding van de ene naar de andere ruimte, maar zijn een spelervaring op zich. Een trap is een klimrek en als glijbaan vormt het de ideale manier om naar beneden te gaan.

Op basis van deze kindertekeningen heeft Urban Affairs Het Speeltoehuis ontworpen. Het is een soort poppenhuis annex garage geworden waarin de fascinatie van kinderen voor informele ruimten en het huis als pretpark goed tot haar recht komt.

Vloer van glas Het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) aan het Museumpark in Rotterdam beschikt over een van de grootste bouwkunstcollecties ter wereld en organiseert tentoonstellingen, lezingen, discussies en educatieve activiteiten. De opgave van het NAi is het verleden te onderzoeken om de dag van vandaag te begrijpen en de toekomst anders te kunnen maken. Architectuur omvat meer dan alleen het maken van gebouwen; het is een term die het vormgeven van de omgeving beschrijft. De visie van het kind op zijn omgeving wordt steeds belangrijker. Wat maken kinderen zelf van architectuur? Wat gebeurt er als zij de vrije hand krijgen?

In de workshop ‘Gebouw van jou’ kruipen kinderen in de huid van een architect en ontwerpen ze hun ideale gebouw. Dat kan een droomhuis zijn of een museum voor de verzameling Pokémon-plaatjes, maar ook een stadion voor de favoriete voetbalclub. Het actieve gedeelte van de programma’s staat voorop. Tenslotte is kunst kijken leuk, maar zelf kunst maken nog veel leuker. Een bijzonder project was Bouwen in Zee. Op initiatief van de Stichting Hard Zand lieten ruim tweehonderd leerlingen van drie basisscholen uit Hoek van Holland hun fantasie de vrije loop. Hoe ziet wonen in Hoek van Holland er over twintig jaar uit? Zouden de deelnemers in de toekomst op het water willen wonen? De kinderen doorliepen het gehele ontwerp-proces, van het eerste idee, naar tekening, maquette en uiteindelijk ook de realisatie. Om de mogelijkheden van het bouwen op water aan den lijve te ondervinden, werd zelfs het zwembad ingeschakeld. De begeleiding van het project bestond beurtelings uit hoogleraren van de TU Delft, studenten civiele techniek en bouwkunde van de Hogeschool Den Haag, kunstenaars en educatief medewerkers van het NAi. De resultaten waren opmerkelijk. Wat te denken van een vloer van glas zodat je de dolfijnen en zeehonden onder je huis door kunt zien zwemmen? Of een huis op intrekbare poten: overal uit te klappen zodat het huis voor anker kan gaan. En van huis naar school ging natuurlijk per waterfiets – wel met een afdakje, omdat het hier zo vaak regent...

Kinderen vinden het ook prachtig om aan de ‘echte’ wereld deel te nemen. In het Stedenspel maken ze kennis met verschillende stedenbouwkundige aspecten. **In vier groepjes richten ze een stadswijk in; op een plattegrond met miniatuurmaquettes. In de rol van bijvoorbeeld een bewoner van een torenflat of directeur van een supermarkt heeft iedereen andere wensen.** Als blijkt dat er tegenstrijdige belangen zijn barst de discussie los. Uiteindelijk heeft elk groepje een eigen kijk op de wijk. Het spel eindigt met een virtuele wandeling door de stadswijk die de kinderen zelf gebouwd hebben, in de maquette-scoop.

In vier groepjes richten kinderen een stadswijk in (...). In de rol van bijvoorbeeld een bewoner van een torenflat of directeur van een supermarkt heeft iedereen andere wensen

En dan is er nog Huis Sonneveld, de museumwoning van het NAI. Een audiotour brengt bezoekers tot in detail op de hoogte van de architectuur van het huis en de verhalen van de familie die het huis bewoonde. In 1929 gaf A.H. Sonneveld, een van de drie directeurs van Van Nelle, de opdracht een vrijstaand huis voor zijn gezin te ontwerpen. Na vier jaar was het huis klaar en trok de familie Sonneveld in de woning zonder ook maar iets uit het oude huis mee te nemen, behalve een koffertje met persoonlijke eigendommen. Het huis is ontworpen door het architectenduo Brinkman en Van der Vlugt, ook bekend van de Van Nellefabriek en het Feyenoordstadion. Opa en oma Sonneveld pasten regelmatig op hun kleinzoon, Leonard. In de audiotour voor kinderen vertelt Leonard hoe hij het huis beleefd heeft. Kinderen krijgen een koffertje vol spullen mee. Deze voorwerpen stimuleren het voorstellingsvermogen van kinderen en zo ontdekken ze spelenderwijs de geheimen van het huis.

Rest de vraag wat er zou gebeuren als kinderen opdrachtgever zouden worden. Wie het weet mag het zeggen. Ik hoor Bob de Bouwer al zingen 'Kunnen we het maken? Nou en of!'

Annette ter Haar is coördinator educatie bij het Nederlands Architectuurinstituut.